

УДК 93:32.019.5

ВРОНСЬКА Т.В., доктор історичних наук, старший науковий співробітник**ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ РАДЯНСЬКИХ
СПЕЦСЛУЖБ 1920-Х РР.: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Анотація. У статті здійснений теоретико-історичний екскурс у 20-ті роки ХХ століття та проаналізовані окремі положення нормативних документів радянських спецслужб і концептуальні погляди деяких теоретиків на застосування різних методів інформаційно-психологічних операцій у діяльності розвідки та контррозвідки.

Ключові слова: розвідка, контррозвідка, інформаційно-психологічні операції, легендування, маніпуляція, провокація, дискредитація, компрометація, дестабілізація, дезорганізація, розпалювання політичної, національної ворожнечі, сепаратизм.

Аннотация. В статье осуществлен теоретико-исторический экскурс в 20-е годы ХХ века, проанализированы отдельные положения нормативных документов советских спецслужб и концептуальные взгляды некоторых теоретиков на применение различных методов информационно-психологических операций в практической деятельности разведки и контрразведки.

Ключевые слова: разведка, контрразведка, информационно-психологические операции, легендирование, манипуляция, провокация, дискредитация, компрометація, дестабілізація, дезорганізація, разжигание политической, национальной вражды, сепаратизм.

Summary. The article provides theoretical and historical overview of the period od 1920s and analysis of the individual provisions of regulations of Soviet intelligence and conceptual views of some theorists with regard to use of different methods of information and psychological operations in intelligence and counterintelligence activities.

Keywords: intelligence, counterintelligence, information and psychological operations, legendizing, manipulation, provocation, defamation, compromise, destabilization, disruption, inciting political and ethnic hatred, separatism.

Постановка проблеми. Нинішня надскладна ситуація у державі, спричинена агресією Російської Федерації проти України, змусила вище керівництво держави, очільників силових структур й інших інституцій замислитися (переглянути) концептуальні безпекові засади, в т.ч. і в інформаційній сфері. Абсолютно очевидно є необхідність системного та всебічного підходу до її удосконалення, уточнення пріоритетів, а також вивчення історичного досвіду спецслужб, в т.ч. і радянських, у проведенні інформаційно-психологічних операцій. Не менш цікавим та повчальним видається ознайомлення з їх теоретичною та історико-правовою спадщиною, яка набула сьогодні нового звучання.

Принагідно слід зазначити, що дотепер не підготовлено узагальнюючої праці з проблеми інформаційно-психологічних операцій, здійснюваних загальнодержавними радянськими спецслужбами у різні періоди їх існування. Абсолютна більшість дослідників звертається до відповідного досвіду часів військового протистояння. Тим часом поза увагою залишається аналіз спецоперацій розвідки й контррозвідки, а серед них й тих, які іменувалися “фіктивно-провокаційними” (з використанням таких методів як легендування, маніпуляція, дискредитація, компрометація тощо). До означених аспектів так чи інакше, здебільшого побіжно, зверталися у своїх працях дослідники, які висвітлювали історію інформаційних воєн та інформаційно-психологічних операцій [1].

Більшість з них фокусувалися на прикладах і цитатах з вже опублікованих – відомих праць. Тим часом залишилися несправедливо проігнорованими чимало базових положень з нормативних документів радянських спецслужб, які вийшли ще у перші роки радянської влади, а також концептуальні пропозиції теоретиків 1920-х років, які пропонували “до вжитку” всі ті методи, що нині перебувають в арсеналі, зокрема й спецслужб Російської Федерації, яка спрямувала вістря своїх деструктивних інформаційних зусиль на населення різних регіонів України, аби дестабілізувати суспільно-політичну обстановку, дискредитувати органи державної влади та силових структур в очах українського суспільства та міжнародної спільноти, генерувати сепаратизм, послабити єдність народу держави тощо.

Метою статті є теоретико-історичний екскурс у 20-ті роки ХХ ст. та визначення концептуальних поглядів окремих теоретиків та практиків радянських спецслужб щодо застосування різних методів інформаційно-психологічних операцій.

Виклад основного матеріалу. Найчастіше ініціатором (замовником) масштабних інформаційно-психологічних операцій виступало політичне керівництво, а виконавцями ставали дипломатичні установи, пропагандистські органи, розвідка та контррозвідка, які брали участь у них, зазвичай, спільно, підтримуючи один одного. Іноді аналогічні заходи (у межах своєї компетенції) планували та реалізовували згадані спецслужби. Вони, зокрема “фіктивно-провокативні”, здійснювані під безпосереднім контролем розвідки, були настільки ефективними, що й досі обставини та деталі більшості з них не розголошуються.

Дотепер мало хто з дослідників діяльності світових і вітчизняних спецслужб, як, зрештою, і їх керівники та співробітники, відверто визнавали факт проведення ними психологічних операцій. Останній термін рідко зустрічається у документах самих спецслужб і в працях, присвячених їх діяльності, зокрема виданих до 90-х років ХХ ст. Один з винятків становить книга А. Герена і Ж. Варена “Люди з ЦРУ” (М., 1985), у якій причетність розвідки до психологічних операцій обґрунтовано досить чітко. У ній цитуються слова англійського письменника Грема Гріна й водночас агента МІ-6: “У наші дні розвідка є справді одним з методів ведення психологічної війни. Її головна мета – посіяти у таборі противника взаємну недовіру серед союзників” [2, с. 43]. До цитованих вище можна додати і слова тогочасного президента США Дж. Кеннеді, виголошені ним на відкритті нової штаб-квартири Центрального Розвідувального Управління (ЦРУ) в Ленглі у листопаді 1961 р. й наведені у книзі А. Даллеса: “Про ваші успіхи ніде не говорять, а про ваші невдачі сурмлять повсюдно. Зрозуміло, ви не можете говорити про ті операції, які йдуть добре. Ті ж, які йдуть погано, зазвичай самі свідчать про себе” [3, с. 27].

Уже в перші роки існування радянської влади вийшла низка нормативних документів, у яких психологічному впливу на політичних противників як всередині держави, так і за її межами, приділялося чимало уваги. Приміром, такі матеріали представлені у “Коротких вказівках до відома розвідки”, вміщених у збірнику методичних матеріалів під загальною назвою “Необхідне керівництво для агентів надзвичайних комісій” (1918 р.). У них викладені рекомендації щодо організації відповідної роботи та визначаються методи психологічного впливу. Агентам радили широко використовувати компрометацію, провокацію, спираючись на існуючі негаразди та непорозуміння між окремими членами “контрреволюційних організацій”, аби дезорганізувати та послабити їх [4, с. 51-53].

Важлива інформація щодо теоретичних засад психологічних операцій, здійснюваних радянською розвідкою та контррозвідкою, представлена у низці

регламентних документів за 1923-1924 рр., вміщених у виданні “ВЧК-ГПУ: документи и материалы” [5]. Особливий інтерес становить той, що має назву “Організація агентурної розвідки Іноземного відділу [ІНВ] ДПУ у Берліні і Відділу розвідувального управління у Берліні”. У ньому, серед іншого, перелічені завдання агентам-резидентам за кордоном, військовій, дипломатичній, економічній і внутрішньо-політичній таємній агентурі.

У першому підрозділі “Завдання дипломатичній агентурі” розділу “Ж” “Завдання, що виконуються Відділом ДПУ і Відділом розвідувального управління Реввійськради СРСР у країнах Великої та Малої Антанти” сформульовані завдання психологічних акцій радянських спецслужб. З метою заподіяння шкоди у сфері зовнішньої політики, а також ускладнення міжнародних стосунків Болгарії резиденту доручалося поширювати чутки, які можуть посяяти ворожнечу між цією державою та її союзниками; створювати між ними тертя шляхом викриття таємних договорів або поширення неправдивих чуток; переслідувати осіб, які керують дипломатичними справами або проводять політику, зручну для уряду Болгарії (через пресу, чутки, пропаганду), а також усувати їх; пропагувати вигідні для СРСР ідеї [5, с. 244].

У межах цієї ж операції таємна агентура, поряд з вивченням стану справ в економічному і торговельному житті держави – об’єкту психологічної операції, мала завдавати економічної шкоди шляхом:

створення всіляких перешкод для правильного розподілу товарів і продуктів першої необхідності за допомогою розладу роботи транспорту, скуповування великих партій товарів для тимчасового приховання і т.ін.;

проведення агітації проти здійснення державних внутрішніх і зовнішніх позик;

зниження курсу паперових грошей шляхом поширення чуток, що тривожать населення;

випуск в обіг фальшивих кредитних документів;

скуповування і таємне вивезення золота, заборонених до вивезення товарів, а також паперових грошей;

організація і усіляке сприяння економічним заворушенням, страйкам, обструкціям тощо [5, с. 245].

Оскільки ефект інформаційно-психологічної операції залежав від її детального планування та розробки, агентурі рекомендувалося ретельно вивчати настрої в урядових колах, різноманітних громадських політичних групах, а також широких народних масах; їх ставлення до внутрішнього стану країни; можливі зміни у складі уряду, ставлення до нього і до окремих членів уряду як з боку парламенту, так і з боку населення взагалі, а також з боку окремих політичних груп; причини зростання невдоволення населення; ставлення до СРСР різних політичних груп. Слід було також з’ясувати, наскільки корисно та ефективно можна використати прихильні до Радянського Союзу групи населення.

З метою досягнення мети психологічної операції агентурі ІНВ ДПУ і розвідувального управління ставилися такі завдання:

Сприяти всіма засобами загальному невдоволенню станом управління державою шляхом агітації, поширення тривожних чуток тощо;

організувати і підтримувати різкі виступи невдоволення на політичному ґрунті, зокрема страйки, заворушення, хвилювання тощо;

пропагувати та розпалювати місцевий сепаратизм тощо [5, с. 245-246].

І, нарешті, військовій агентурі належало чинити диверсії і теракти, а також поширювати в армії чутки, які б призводили до зниження довіри до командного складу, руйнування дисципліни, дезорганізації армії; а також у воєнний час організувати убивства офіцерів і представників вищого командного складу, поширювати інфекційні хвороби, отруювати воду та продукти.

Наприкінці цитованого вище документу наголошувалося, що викладені в ньому завдання не вичерпують усього кола завдань, які, можливо, доведеться вирішувати таємним співробітникам агентурної мережі [5, с. 246].

Звичайно, що ці – окремі документи є лише поодинокими ілюстраціями тих методів, які рекомендувалося використовувати радянській агентурі за кордоном. Ширше уявлення можна скласти, підготувавши спеціальну профільну добірку подібних матеріалів, які зберігаються нині у відомчих архівах.

Не менш цікавими видаються й концептуальні погляди теоретиків та практиків радянських спецслужб, викладені ними в окремих працях. У форматі даного дослідження вважаємо за необхідне зосередитися лише на одному, вірогідно, найбільш змістовному у сенсі інформаційно-психологічних операцій. Ідеться про теоретико-методологічний доробок одного з перших чекістів-теоретиків Станіслава Турло^{*}, який у своїй праці, підготовленій на початку 20-х років, виклад пропозиції щодо методів радянських спецслужб у проведенні психологічних операцій. Ця унікальна робота (вийшла друком у 2002 р. під назвою “Шпионаж” [6]) й сьогодні становить неабиякий інтерес, оскільки багато її положень мають сучасне звучання. Самозрозуміло, що автор не вживав термінів “інформаційно-психологічні” чи “психологічні” операції, а вів мову про “активну психологічну розвідку”, тобто ефективні й необхідні, на його думку, прийоми і методи розвідувальної та контррозвідувальної діяльності з використанням спеціальних засобів впливу на конкретну особу та певні групи й об’єднання громадян.

У згаданій праці, зокрема, йдеться про методи роботи радянських спецслужб, які органічно вписуються у контекст психологічних підривних операцій. “Тактичні прийоми рідко доводиться застосовувати в одному чистому вигляді, – пише С. Турло. – Частіше доводиться ці прийоми об’єднувати... Кожен тактичний прийом має свої позитивні і негативні сторони. Одна тактична можливість – це введення ворога в оману. Для того щоб проводити таку роботу, не потрібен великий апарат, але потрібні співробітники, які добре знають свою справу. Коли такі люди є, введення в оману ворога можна визнати одним з найкращих тактичних прийомів. Друга можливість –

* С. Турло (1889-1942 рр.), перебуваючи у лавах більшовиків від 1905 р., після їх приходу до влади, не маючи жодних навичок практичної роботи чи профільної освіти, працював спочатку заступником голови Донської ЧК, згодом – інспектором Особливого відділу ВЧК. Наприкінці 1919 р. призначений заступником начальника Особливо відділу 15-ї армії. Специфічні фахові знання у галузі діяльності розвідки і контррозвідки здобував самотужки: вивчав праці відомих теоретиків та практиків російських спецслужб – В. Клембовського (“Таємні розвідки”), О. Резанова (“Армія і натовп”, “Німецьке шпигунство”), К. Гревса (“Таємниці німецького Головного штабу”), П. Рябікова (“Розвідувальна служба у мирний та воєнний час”) та ін. Вдумливо перечитуючи згадані праці, зіставляючи отримані знання з практичною роботою особливих відділів, С. Турло робив свої висновки, занотовуючи їх на папері. Ці нотатки стали основою курсу лекцій, фактично – першого підручника для чекістів під назвою “Червона контррозвідка”, який мало кому вдалося прочитати. С. Турло обвинуватили у порушенні конспірації, оголосили догану, а типографські примірники праці спалили. У 1921 р. С. Турло очолив контррозвідувальне відділення ДПУ по західному краю у Смоленську, де працював три роки поспіль, аж до самого звільнення з органів державної безпеки. Весь цей час він продовжував писати, публікуючи свої матеріали у “Щотижневику радянської юстиції”. В 1924 р. у типографії ПП ОДПУ по західному краю з грифом “секретно” нарешті вийшла друком праця С. Турло, яка була перевидана у Москві під назвою “Шпигунство” вже у 2002 р. Автор цієї унікальної праці у 1938 р. “за належність до контрреволюційної організації” був засуджений до 8 років таборів ГУЛАГ. Помер 27 липня 1942 р. у Краслазі НКВС.

розкладання ворога”. Далі автор пропонує об’єднати ці методи й продовжити цілеспрямовану руйнацію середовища противника через дезорганізацію і підбурювання. Для такої роботи, на думку С. Турло, треба мати розумних, винахідливих та досвідчених працівників, які добре володіють теорією, мають відповідні практичні навички та можуть у разі необхідності знайти вихід з найбільш скрутного становища. “*Ногами тут працювати не можна, а виключно головою* (тут і далі курсив наш. – Т.В.), – наголошував С. Турло і продовжував, – ця робота здійснюється невеликим апаратом, без галасу, а результати досягаються величезні. Така прихована, мовчазна тактика буває корисною для того, щоб показати своїм сусідам, що в країні все тихо і благополучно, а іноді вигідно сховати себе, щоб створити враження у противника, що контррозвідка бездіяльна, а виринути в той момент, коли це стане потрібним” [6, с. 387].

Цікаві думки висловлював С. Турло стосовно роботи розвідки в цілому і у сфері інформаційно-психологічних операцій за кордоном, зокрема. Більш конкретними і рішучими на думку автора, мають бути завдання активної розвідки в політичній сфері:

“1. Використання пропаганди недовіри до уряду і командного складу, агітація проти війни і т.ін.

2. Сприяння зростанню загального невдоволення.

3. Компрометація членів уряду або насильницьке їх усунення.

4. Провокація громадянських заворушень і безладу.

5. Розпалювання політичної та національної ворожнечі.

6. Матеріальна підтримка ворожих державі політичних угруповань.

7. Дезорганізація урядової партії та її дискредитація в очах населення” [6, с. 22].

Завдання дипломатичної розвідки, вважає С. Турло, полягає в тому, щоб повсякчасно бути в курсі світового політичного життя, з’ясувати відносини держав, створення союзів, рівень надійності існуючих коаліцій тощо. Активна розвідка в дипломатичній сфері має діяти наступними методами:

“1. Створювання тертя між союзниками і нейтральними державами.

2. Пропаганда ідей, вигідних для своєї держави.

3. Прагнення до усунення небажаних дипломатичних діячів за допомогою наклепу, розповсюдження неправдивих чуток, вбивства.

4. Компрометування посольств і представництв”.

Цікаве й резюме автора щодо перелічених завдань: “Вона (активна дипломатична розвідка. – Т.В.) не знає ніяких законів, в т.ч. і моральних, і виношуючи свою мету, пускає в хід усі засоби без вибору, якщо тільки застосування їх для неї вигідно і корисно” [6, с. 38].

Для політичної розвідки, що набуває особливого значення у період громадянської війни, на думку С. Турло, виняткову роль має населення та особовий склад армії, оскільки для ведення війни вкрай важливий моральний дух військових і всього населення, які залежать від політики держави. Тому основним завданням пасивної розвідки він визначив, крім іншого, вивчення настроїв урядових кіл, політичних партій, війська, окремих груп населення і широких його мас.

Для успішного виконання поставлених завдань в ході війни, активно-психологічна розвідка має виконати велику освідомчу роботу в мирний час. Вона зобов’язана вивчити характери командного складу, персонально, зазначаючи у кожного з них всі переваги і недоліки, вишукуючи слабкі струни, граючи на яких можна прибрати до рук людину. Підкоряючи своїй волі окремих командирів, використовуючи їх для своїх цілей, а тих з них, на кого не вдалося вплинути різноманітними способами, вона усуває: одних – шляхом провокації здає судово-слідчій владі, інших – компрометує в очах оточення, або

вищого начальства і т.ін. Видаляючи з армії противника одну частину командного складу і прибираючи до рук іншу, психологічна розвідка впритул підходить до вирішення головної стратегічної задачі, яка вирішувалася всіма родами зброї. Якщо головна задача – розбити армію противника на полі, після чого легко зробити все інше, то перша задача – розбити командування цієї армії, а тоді легше буде упоратися з армією [6, с. 39].

С. Турло підкреслював, що “Сфера діяльності психологічної розвідки не обмежується армією – вона може проникати у всі сфери життя країни. На політичній і дипломатичній арені вона не менш прийнятна, ніж у військовій справі. Так само вона прийнятна і в справі народного господарства”. Отже основні завдання психологічної розвідки він вбачав у наступному:

- вивчити побут, світоглядні настрої, звичаї, традиції, устремління, моральні якості, матеріальні і родинні обставини командного складу, дипломатів, чиновників вищого рівня, політичних та громадських діячів різних партій і груп, відомих комерсантів, артистів, художників, поетів, злочинців;

- з’ясовувати устремління і настрої представників окремих національностей і, враховуючи причини антагонізму, розпалювати національну ворожнечу, штучно підтримувати автономні прагнення і заохочувати сепаратизм;

- пильно стежити за всіма проявами класових суперечностей, штучно загострювати взаємну ворожнечу, підштовхувати різні групи населення на міжособну боротьбу, руйнуючи єдність, розкладаючи маси населення і армію [6, с. 39].

Аналізуючи найбільш ефективні, на його переконання, методи роботи радянських спецслужб проти еміграційних угруповань, С. Турло радив активно використовувати провокацію, дискредитацію і компрометацію, “розпускаючи провокаційні чутки про окремого її члена, головним чином провідного, що він подвійний [агент] або співпрацює у контррозвідці...”, внаслідок чого “організація завалиться або принаймні зруйнується [її] правильне функціонування” [6, с. 381].

Не менш ефективним у справі розколу антирадянських організацій за кордоном і всередині держави, на думку згаданого автора, було вчасне використання негараздів та суперечок, які виникали у їхніх лавах. До міцних в організаційному та ідеологічному плані опонентських угруповань, С. Турло рекомендував активніше застосовувати провокаційні методи розкладання, які, окрім іншого, суттєво впливатимуть на прихильників згаданої сили: “...Необхідно спіймати кого-небудь із членів організації “на гарячому”, щоб були в наявності всі підстави передати його суду, але не робити цього й звільнити його через деякий час. Знаючи, що цю особу затримано з доказами, інші члени організації будуть очікувати на її засудження, а замість того, побачивши її звільнення, вони запідозрять її в тому, що вона своє звільнення купила ціною зради, стала служити у контррозвідці. Ставлення до неї зміниться, їй перестануть вірити і будуть боятися. Всередині організації виникнуть розбіжності, після чого не довірятимуть й іншим, які підтримують її, що неминуче призведе до розпаду організації, або у крайньому разі паралізує її діяльність”. Як альтернативу згаданим прийомам, С. Турло радив впроваджувати у опонентські організації певних осіб із завданням інспірування внутрішньої опозиції, ініціювання взаємного тертя та чвар, які зрештою спричинять “вибух зсередини, знесилять її”. Тоді, за прогнозом автора, вона втратить вплив на маси, а ті, хто був її прибічником, відсахнуться від неї. Після цього нарешті настає бажана мить – ліквідація організації. Колишніх членів цього угруповання, вважав С. Турло, сприйматимуть не як “мучеників за правду, а як шарлатанів, яких викрито”, що вони, на його думку, й заслужили [6, с. 382].

Слід підкреслити, що метод компрометації був досить ефективним у 1920-ті роки, оскільки тоді у середовищі української еміграції пройшло чимало судових розглядів, приводом для яких ставало звинувачення того чи іншого діяча, зокрема, у співпраці з радянськими спецслужбами. Зрозуміло, що чутки такого роду підкидалися ззовні. Про подібні ситуації згадував П. Балеї – дослідник життєдіяльності С. Бандери: “...Хтось накручує пружину міжгромадського нап’яття, пружину ворожнечі... до неможливості. Таким чином вогонь і енергія, призначена долею на конструктивну роботу кимось тонко була перемкнута на деструкцію, на ворожнечу...” [7, с. 345-346.].

Важко навіть сьогодні щось додати до вичерпних теоретичних настанов Станіслава Турло щодо інформаційно-психологічних операцій як всередині держави, так і за її межами. Він всебічно і глибоко підійшов до визначення методів психологічного впливу у практиці спецслужб, точно висловився і щодо цілей відповідних операцій та багатьох їх складових, назвав й проаналізував практично всі види й методи. Він викладав своє бачення, перебуваючи на позиціях більшовицької ідеології. Багато з його теоретичних положень мають настільки сучасне звучання, що іноді складається враження, що ці рядки писалися не на початку 20-х років минулого століття, а сьогодні.

Небезпідставним буде припущення, що теоретичні напрацювання С. Турло були використані радянськими спецслужбами при підготовці відповідних регламентних документів, зокрема в Інструкції, виданій ОДПУ у 1920-х роках для агентів за кордоном. Цей документ був віднайдений не у галузевих відомчих архівах, а серед матеріалів т.зв. Празького архіву, частина якого зберігається в Центральному державному архіві громадських об’єднань України, зі специфічними коментарями співробітника спецслужби Державного Центру УНР в екзилі В. Филоновича. На жаль, донині оригіналу документу з повним викладом усіх пунктів віднайти не вдалося. Тому цитуємо адаптований текст лише окремих фрагментів.

У першому розділі Інструкції “Впровадження розколу до ворожої організації” ідеться про вербування осіб, яким ставилося завдання проникнення до згаданої структури. Наголошується, що вербувати їх належить винятково на патріотичній основі, оскільки вони мають бути *“морально дуже сильними, оскільки ця діяльність є незвичайно деморалізуюча”*. Другий розділ документу “Дискредитація провідників” містить конкретні поради, які дуже схожі на ті, що подавалися вище у авторстві С. Турло: “1) Дискредитування краще робити перед їхніми власними одностайними. Спершу потакуйте, кажіть, що тепер вони є добрі, але водночас викликайте сумніви, чи зможуть вони виконати своє завдання, коли будуть на провідних становищах; підсувайте сугестію, що вони напевно будуть невдачниками. Коли вже вдалося здискредитувати їх у той спосіб перед самими членами організацій, ви тим самим здискредитуєте їх перед їхнім проводом. 2) Починати [належить] з осіб, які мають впливи. Їх легко повалити. Опісля висувайте питання, як можна було таких людей ставити на такі важливі позиції? Ці питання захитають авторитет вищих органів... 3) Щоб когось здискредитувати треба братися до того поступово, починаючи найкраще від жарту, висміювання погорди та інших рис. Особливо важливим є очорнення особистого життя тих осіб, на яких планується здійснювати атаку... 4) Дуже важливим є поширення інсинуацій, що поодинокі провідники є схильні переступати межі своєї влади, що вони мають за собою неморальні вчинки, що вони нетактовні в поведінці з членами організацій. В цей спосіб треба починати з самого долу і поволі йти аж догори. Підірвавши авторитет провідників, приходить черга на друге завдання: “III. Дискредитування методів праці” [8, с. 104-105].

У четвертому розділі інструкції послідовно подаються деталі псування відносин між членами опонентської організації, нищення довіри між ними. У п'ятому – викладені докладні рекомендації з розповсюдження чуток: “Мета поширення чуток може бути різною: викликати паніку у противника, а довіру у ваших союзників, дискредитація противника, знищення ваших слідів, концентрація уваги населення в бажаному напрямку тощо...”. Далі подавалася характеристика подібного неправдивого повідомлення: “Чутка повинна бути цікавою, або алярмуючою. Вона мусить бути такою, щоб в неї можна було повірити, а як має ще й вигляд правди, то тим краще. Наприклад, коли маєте заздалегідь інформацію, що має статися якась подія, тоді пускайте про це чутку з бажаним для вас напрямом. Чутка мусить мати сенсаційне забарвлення. Її слід пускати з кількох місць водночас...”.

В останньому – шостому розділі інструкції були вміщені рекомендації з “підмінювання ідей”. Втім, сам текст відсутній. Тому залишається лише здогадуватися, якими методами радянські спецслужби намагалися переорієнтувати своїх опонентів на інші світоглядні позиції [8, с. 106].

Переконаємося, що цитована інструкція, як і теоретичні положення, викладені вище, містять практично весь арсенал засобів проведення того, що нині іменується інформаційно-психологічними операціями.

Висновки.

На тлі вивчення історичного досвіду вкотре переконаємося, що інформаційна зброя, особливо на сучасному етапі, спроможна (здатна) завдати відчутної шкоди стабільності будь-якої держави, позначитися не лише на житті громадянського суспільства, а й призвести до втрати державності.

Підбиваючи підсумки цієї – доволі стислої аналітично-ілюстративної наукової розвідки, важливо підкреслити, що, звертаючись до теоретичної спадщини радянських спецслужб у контексті реалізації інформаційно-психологічних операцій, важливо не лише проводити історичні паралелі, а й бачити різницю та спільні риси у мотивації тих чи інших сил, а також, що найголовніше, робити адекватні висновки та намагатися ефективно запобігати подібним операціям з боку противника. На жаль, доводиться констатувати, що Україні не вдалося повною мірою створити надійного запобіжника зловмисним намірам психологічного впливу ззовні. Україна поки що програє, вірогідно, в т.ч. й тому, що до певного часу її очільники та відповідні інститути не приділяли належної уваги цій важливій проблемі.

Безумовна актуальність, багатоплановість, надзвичайно складний характер проблем дослідження інформаційно-психологічних операцій, зокрема і в контексті діяльності радянських спецслужб, наводять на думку про доцільність розширення джерельної бази за рахунок залучення нових документів державних і відомчих архівів, потенціалу академічної та вузівської науки з конкретизацією об'єктів, предметів та цілей дослідження.

Використана література

1. Крысько В.Г. Секреты психологической войны (Цели, задачи, методы, формы, опыт) / В.Г. Крысько . – М. : Харвест, 1999. – 448 с.; Панарин И.Н. Информационная война и мир / И.Н. Панарин. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 391 с.; Лисичкин В. Третья мировая информационно-психологическая война / В. Лисичкин, Л. Шелепин. – М., 1999. – 448 с.; Техника дезинформации и обмана ; под ред. Я.М. Засурского. – М. : Мысль, 1978. – 246 с.; Сенявская О.С. Психология войны в XX веке. Исторический опыт России / О.С. Сенявская. – М. : РОССПЭН, 1999. – 383 с.; Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза.

- М. : “Эксмо”, 2005. – 832 с.; Доценко Е.Л. Психология манипуляции : феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. – М. : ЧеРо, 1997. – 344 с.; Потеряхин А.Л. Психология слухов : научно-практическое пособие / А.Л. Потеряхин. – Черновцы, 2000. – 68 с.; Почепцов Г.Г. Психологические войны / Г.Г. Почепцов. – К., 2002; Його ж. Информационные войны. – К., 2001; Його ж. Информация и дезинформация. – К., 2001; Його ж. Манипуляция сознанием. – М. : Алгоритм, 2015. – 520 с.; Литвиненко О.В. Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії / О.В. Литвиненко. – К. : ВКФ “Сатсанга”, 2000. – 222 с.; Історія інформаційно-психологічного протиборства : підруч. / [Я.М. Жарков, Л.Ф. Компанцева, В.В. Остроухов В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк, Є.Д. Скулиш]. – К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. – 212 с.
2. Герэн Алэн. Люди из ЦРУ / Алэн Герэн, Жак Варэн. – М. : Международные отношения, 1985. – 284 с.
3. Даллес Аллен. Искусство разведки / Аллен Даллес. – М. : Международные отношения, 1992. – 288 с.
4. Необходимое руководство для Агентов Чрезвычайных Комиссий. – (Серия “Антология криминалистики”). – М. : “ЛексЭст”, 2001. – 68 с.
5. ВЧК/ГПУ : документы и материалы ; ред.-сост. Ю.Г. Фельштинский. – М. : Издательство гуманитарной литературы, 1995. – 272 с.
6. Турло С. Шпионаж / С. Турло, И. Залдат. – М. : X-History, 2002. – 407 с.
7. Балея Петро. Фронда Степана Бандери в ОУН 1940 року : причини і наслідки / Петро Балея. – LAS VEGAS, WV, USA, 1997. – 244 с.
8. Цитується за: Сідак В., Вронська Т. Спецслужба держави без території: люди, події, факти : військова розвідка та контррозвідка ДЦ УНР в екзилі 1926-1936 рр. – К. : Темпора : Видавництво Національної академії СБ України, 2003. – 240 с. : іл.

~~~~~ * * * ~~~~~